

Birgit Meyer wil de maatschappij en daarom religie beter begrijpen

‘Veel conflicten gaan over hoe mensen hun religie uitdragen’

‘Een veel gehoorde mening is dat religie thuis hoort achter gesloten deuren, maar dat is te kortzichtig. Ook de atheïstische positie dat religie achterhaald en onwenselijk zou zijn schiet te kort.’ Dit zegt Birgit Meyer, hoogleraar religiewetenschap aan de Universiteit van Utrecht. Ze won onlangs de prestigieuze Prijs Akademiehoogleraren en de NWO Spinozapremie, samen goed voor 3,5 miljoen euro.

Anita Broekhuizen

Wat zegt het winnen van de NWO Spinozaprijs prijs over de rol van religie in de huidige samenleving? Birgit Meyer denkt even na en zegt: ‘Het is moeilijk om in de hoofden van de jury te kijken. Ik zie geen direct verband tussen eventueel maatschappelijk nut van mijn onderzoek en de keuze om deze

‘Veel mensen zijn op zoek naar spiritualiteit, onder andere door zich één te willen voelen met de natuur’

prijzen aan mij toe te kennen. Bij deze prijzen gaat het puur om de kwaliteit van fundamenteel onderzoek.’

U richt zich in uw onderzoeken op ‘de media van religie’, alles omtrent het verbeelden en tastbaar maken van het heilige. Wat houdt dit in?

‘Er zijn veel verschillende manieren om naar religie te kijken. Ik benader religie vanuit een sociaal cultureel perspectief, dat gericht is op vergelijking. Voor mij verwijst religie naar voorstellingen en praktijken met betrekking tot een niet direct tastbare werkelijkheid die, althans in de ervaring van de gelovigen, present en ‘echt’ moet worden gemaakt. In mijn visie is religie een bemiddelingspraktijk, waarbij verschillende oude en nieuwe media worden ingezet om mensen in contact te brengen met hetgeen ze als het bovennatuurlijke zien en ervaren.’
‘In het Jodendom, Christendom en de Islam speelt het boek een centrale rol in die bemiddeling, maar wordt er ook gebruik gemaakt van beelden, objecten en muziek. Dit type religieuze media zijn een geschikte invalshoek om te bestuderen hoe mensen het bovenna-

tuurlijke verbeelden, hoe ze daarmee in contact proberen te komen, welke banden ze ermee en met elkaar onderhouden, en wat de gevolgen ervan zijn voor hun leefwijze. Bovendien kijk je vanuit dit perspectief naar de concrete materiele vormen en praktijken waardoor religies in de wereld aanwezig zijn en er hun stempel op drukken en met elkaar in botsing komen.’

Een belangrijk onderwerp in uw onderzoeken gaat over beelden. Waarom zijn beelden in religie zo belangrijk?
‘Een belangrijk verschil tussen verschillende religies betreft het gebruik en de waardering van beelden. Door de geschiedenis heen is er bijvoorbeeld in het christendom veel discussie geweest over religieuze beelden die het heilige representeren. In het kiel-

zog van de Reformatie heeft dit geleid tot de beeldenstorm. De zending heeft het idee dat het gebruik van beelden in inheemse religies een teken van afgoderij is overal in de wereld geprekeerd. Maar, alle nadruk op het beeldverbod ten spijt zijn er in het protestantisme, maar ook in de Islam verschillende posities met betrekking tot het gebruik van beelden afbeeldingen van het heilige. Beelden zijn een bijzonder interessante ingang voor de bestudering van religie, omdat ze verwijzen naar iets wat niet direct aanwezig is. Een schilderij met Maria, een kruisbeeld, een icoon verwijst naar datgene dat wordt afgebeeld, en roept het, althans voor de gelovigen ook op.’
‘Interessant vind ik vooral de processen van het vervaardigen van religieuze beelden en afbeeldingen, waarbij je de transitie van een profaan naar een sacraal object kunt volgen, én de specifieke manieren waarop gelovigen zich ten opzichte tot die beelden gedragen, de manier van kijken, de praktijken van devotie.’
Meyer heeft in Afrika veel onderzoek gedaan naar lokale opvattingen van het christendom en de populariteit van

pinksterkerken, maar richt zich nu ook op de huidige Nederlandse samenleving.

Religie verandert en krijgt in Nederland een andere vorm. Hoe kijkt u daar tegen aan?

De begrippen secularisatie en ontkerkelijking schieten volgens de hoogleraar tekort. ‘Deze woorden duiden aan dat er een einde komt aan religie, maar dat is niet het geval. Veel mensen zijn op zoek naar spiritualiteit, onder andere door zich één te willen voelen ‘met de natuur.’ Ook al neemt men duidelijk afstand van het christendom, mijns inziens is er sprake van een post-christelijk fenomeen waarin eerdere christelijke belevingen nog steeds doorwerken.’

‘Er is ook een grote groep mensen die zich afkeert van het Christendom en min of meer overtuigt het atheïsme belijdt, maar wel grote waarde hecht aan immaterieel en materieel christelijk erfgoed. Dit zie je terug in het ontzag voor indrukwekkende historische kerkgebouwen en de ophef die allicht ontstaat als deze gebouwen een andere bestemming krijgen, zij het als kroeg of appartementencomplex of als moskee. Ook in onze voor een deel post-christelijke samenleving blijft het christendom present als erfgoed. Dit is een interessant onderdeel van de religiewetenschap. Een term als ontkerkelijking verdoezelt deze toch heel belangrijke manieren waarop het christendom, de afname van kerklidmaatschap ten spijt, doorwerkt in de huidige samenleving.’

Pinksterkerken

‘Daarnaast is er uiteraard sprake van diversiteit van religies. Moslims zijn steeds meer aanwezig in de publieke ruimte en laten hun eigen manier van beleving van religie zien. Zij claimen steeds meer hun recht op vrijheid van de uitoefening van hun religie. Ook de evangelicale beweging is aanwezig in het huidige religieuze landschap in Nederland. In Afrika heb ik gezien dat de mensen in de pinksterkerken religie heel lichamenlijk beleven. Het goddelijke, de Heilige Geest, wordt lichamenlijk ervaren en op basis van die

gewaarwordingen waar gemaakt. Hier in Nederland zie je terug dat mensen op zoek zijn naar een *whow!* belevenis. Ze zoeken naar aanwezigheid van God met hun eigen lichaam, ze gaan bijvoorbeeld mediteren of wandelen in de natuur. Via mijn onderzoeken in Afrika heb ik een benadering van religie als lichamenlijk en fysiek fenomeen ontwikkeld die ook in Nederland te gebruiken is.’

‘Ik heb op basis van mijn onderzoek in Afrika het concept ‘sensational form’, gewaarwordingsvorm, ontwikkeld. Daarmee probeer ik inzicht te geven in hoe religie wordt beleefd. De notie van gewaarwordingsvorm kan onderzoekers alert maken voor de specifieke manieren waarop in een specifieke religieuze setting het goddelijke bereikbaar en betekenisvol wordt gemaakt. Die notie is nuttig voor het vergelijken van religies.’

Is religie volgens u iets dat beschermd moet worden of juist iets dat bestreden of uitgelegd moet worden?

‘Vrijheid van godsdienst is een centraal recht in democratische samenlevingen en dient beschermd te worden. Het is niet de taak van de religiewetenschap om religie te bestrijden. Mijn doel is om het nut aan te tonen van een kijk op religie als een materiële en lichamenlijk fenomeen dat we prima empirisch kunnen onderzoeken,’ benadrukt Meyer.

‘Door het bestuderen van verschillende religies kun je meer inzicht geven in wat religie voor mensen betekent. Religie is meer dan geloof alleen, het gaat veel verder. We bevinden ons in Nederland in een ingewikkeld proces naar een meer diverse samenleving, waarin de vraag naar de publieke aanwezigheid van religie veel discussie oproept. Veel conflicten gaan over de materiële aspecten van religie. Over hoe mensen hun religie als onderdeel van hun alledaagse werkelijkheid uitdragen. Debat hierover hoort bij een democratische samenleving.’
‘Zo zijn er veel vragen over de houding van gelovigen ten opzichte van de omgang met eten (bijvoorbeeld ritueel slachten), met het lichaam (hoofdoeken) of het gebruik van gebouwen

(nieuwe moskeeën). Juist de felle discussie over hoe de concrete uiting van religie vanuit verschillende posities – seculier, gelovig, anders gelovig - wordt beleefd, benadrukt het belang van onderzoek naar de materiële en lichamenlijke kant van religie.’

Nuchter beeld

‘Een veel gehoorde mening is dat religie thuis hoort achter gesloten deuren, maar dat is te kortzichtig. Ook de atheïstische positie dat religie achterhaald en onwenselijk zou zijn schiet te kort. Religiewetenschappers trachten om een nuchter, en in zekere

zin afstandelijk beeld te bieden van het complexe fenomeen van religie in al zijn verschijningsvormen. Onze huidige uiterst diverse samenleving is hierbij gebaat.’

Birgit Meyer is blij met de aandacht voor religiewetenschappen en hoopt ook met haar toekomstige onderzoeken bij te kunnen dragen aan het debat over religie. Niet om antwoorden te geven maar om te laten zien waarom kennis over religie belangrijk is. En hoe je die kennis kunt inbrengen in het zoeken naar manieren van samenleven die passen in een moderne democratische maatschappij.